

PASI HEIKKURINEN

KTT, dosentti, yliopistonlehtori

Helsingin yliopisto, Taloustieteen osasto, Kestävän talouden prosessitutkimus (PROSE)

Kaupunkiviljelystä ruokaturvaa? Suomalainen elämäntapa murroksessa

<https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.131203>

Kysymys siitä, missä määrin kaupunkiviljelyllä voidaan taata ruokaturvaa, on merkittävä vähintäänkin kahdesta syystä. Ensimmäkin viljely kaupungeissa, tai laajemmin ajateltuna ruoan kasvattaminen ja ruoan tuotantoon osallistuminen asutuskeskuksissa, on toimintana nostanut suosiotaan viimeisten vuosikymmenten aikana. Tästä trendistä voimme kiittää erityisesti monia kaupunkiaktiiveja ja järjestöjä, jotka ovat omilla esimerkeillään kasvattaneet myönteistä pohinää toiminnan ympärillä ja laskeneet lähestyttävyydellään muiden kynnystä osallistua kaupunkiviljelyyn. Kylämäinen toiminta kaupungissa – missä ruohonjuuritasolta otetaan vastuuta kaupunkitilan kehittämisestä – on ollut ja tulee luultavasti jatkossakin olemaan keskeistä kaupunkiviljelytrendissä. Toki rakenteellista tukea, esimerkiksi resurssointia kaupunkien toimesta, ehdottomasti kaivataan.

Ruokaturva taas on merkittävä kenties vähemmän innostavasta ja ruokahaluja herättävästä syystä, nimittäin kriisiytyvästä maailmantilanteesta johtuen. Sotien jälkeen ruokaturva – eli tilanne, jossa kaikilla ihmisillä on riittävästi ravitsevaa ruokaa – on toteutunut Suomessa äärimmäisen hyvin. Nyt uudet humanitääriset haasteet, kuten koronavirus, ja poliittiset jännitteet, kuten Venäjän aloittama sota Ukrainassa, sekä tietenkin pitkään käsillä ollut elonkirjon romahdus, ovat nostaneet kysymyksen ruoan saatavuudesta keskusteluun myös täällä pohjolassa.

Suomalainen maaseutuun kytkeytyvä elämäntapa on muutenkin murroksessa. Yhä suurempi osa ihmisistä asuu kaupungeissa, mutta osa heistä on enenevässä määrin kiinnostunut perinteisesti maahan kytkeytyneistä käytännöistä, kuten ruoan kasvattamisesta. Ruokaturvasta kuitenkin harvoin puhutaan kaupunkiviljelyn yhteydessä, ja tähän on olemassa selvä, joskin kiperä, perustelu.

Yksi kaupungin ja maaseudun välistä rajaa määrittävä tekijä on nimittäin juuri maan käyttö ruoan tuottamiseen. Eritoten kaupunkien tiiviin rakentamisen paradigman vuoksi maata ei siellä yksinkertaisesti jää viljelyyn. Matalamman asukastiheyden takia maaseudulla taas tilaa on, ja sieltä kaupunkilaisten ruoka pääasiassa tulee. Yhteiskunnallisen aineenvaihdon näkökulmasta, jota avaan yhdessä kollegani kanssa teoksessa *Kestävän elämän manifesti* (Heikkurinen & Ruuska 2021), kaupunki ja maaseutu asettuvat ruoan osalta selkeään tuottaja-kuluttajasuhteeseen, työnjaolliseen eroon (ks. myös Ruuska 2023). Riittävä ravitseva ruoka tuotetaan maaseudulla ja tuodaan sitten kaupunkiin, jossa se syödään ja josta sitten ravinteet palaavat maahan ja vesistöihin muun muassa viemärin kautta.

Kierto-ongelma ja sen seuraukset

Keskeinen ongelma ruokaturvan kannalta liittyy juuri tähän (materiaalis-energeettiseen) kiertoon. Ruoka on toisaalta haavoittuvaa, jos se kiertää pitkästi, kuten Jätkäsaressa syöty brasilialainen nauta. Pitkä toimitusketju on fossiiliresurssinälkäinen ja altis häiriöille. Toisaalta haavoittuvuutta lisää kansainvälisen kaupan puute, jos katovuotta ei ole mahdollista paikata tuonnilla. Kriisitilanteet toki usein ruokkivat myös tiettyjen kansojen keskinäistä solidaarisuutta, jolloin aikaisempi kaupankäynti ei liene edellytys ruoka-avulle. Suomalaista ruoan tuotantoa olisi joka tapauksessa hyvä lisätä sekä sortillisesti että määrällisesti.

Ruoan alkuperän lisäksi kiertoon liittyvä ongelma on kulutuksen laatu ja määrä eli se, mitä syödään ja kuinka paljon. Toisin sanoen, ruokaturvan näkökulmasta meidän tulisi miettiä, mistä saamme riittävän ravinnon elääksemme hyvää elämää. Pitäisikö Suomen kaupungeissa ja maaseuduilla kasvattaa lehmiä vai pähkinöitä? Entä salaattia talvella? Kenties kaikkea sopivassa suhteessa, mutta kahvia ei liene mielekästä yrittää viljellä täällä – ainakaan vielä.

Ja sitten kierto-ongelman kolmas osa: paska ja kusi. Kuinka voisimme paremmin hyödyntää sen jättimäisen määrän ravinteita, joita kaupungeissa syntyy ylenpalttisen syömisen ja juomisen seurauksena? Jokainen voi tehdä pienen mielikuvaharjoituksen siitä määrästä ulostetta, joka kuukausittain syntyy Helsingin kokoisesta kaupunkista. Laskentatavasta riippuen nykystadilaisia on noin 650 000, ja jokainen käy suunnilleen kerran päivässä isolla hädällä.

Kuinka kaupunkiviljely voisi vastata näihin kolmeen edellä kuvattuun ruokaturvan kierto-ongelmasta pääteltävissä olevaan seuraukseen? Ensinnäkin ruoka olisi siis tuotettava lähempänä kuluttajaa, toiseksi sesonki- ja kasvispainotteista ruokavalioita olisi lisättävä, ja kolmanneksi ihmislannoitteita olisi hyödynnettävä.

Ensimmäinen näistä on ainakin ajatuksen tasolla melko vaivaton: osallistutaan kaupungeissa enemmän ruoan tuottamiseen. Tästä meillä onkin jo paljon hienoja esimerkkejä Suomessa ja maailmalla: palstaviljely, sienestys (ja sienien kasvatusta), kalastus (ja miksei kalojen kasvatustakin), viherkattojen hyödyntäminen syötäviin kasveihin, mehiläistarhaus, hyönteisten muu käyttö, villiyrttikeräily, citykanojen pito ja citykanien pyynti sekä (uutena tulokkaana kokeiluvaiheessa oleva) laboratorio- ja solumaatalous (ks. Suomalainen ym. 2023).

Voitaisiin myös ajatella, että kaupunkiviljelyllä voidaan tukea juuri sellaista maltillista sekaruokavaliota, jossa lihaa ei kuluteta ainakaan yli ravintosuosittelun. Isojen tuotantoelukoiden pito suurissa määrin kaupunkialueella, poissulkien eräät poikkeusalueet, kuten Viikin pelto Helsingissä, on järin haasteellista tilan puutteen vuoksi. Mutta ottaa esimerkiksi kesällä kanat osaksi perhettä Herttoniemessä, se on melko vaivatonta. Syksyllä syödään sitten kukkoa viinissä ystävien kanssa kynttilän ääressä. Ja se, mitä pöydässä ei syödä, kompostoidaan pihalla, jolloin saadaan ravinteet heti-suoraan kiertoön, vaikka porkkanoille kasvimaalla.

Kun kaupungit ovat ainakin toistaiseksi sitoutuneet fossiili-intensiiviseen jätteen keruuseen, on biojätteen keruu myös kelpo ratkaisu – varsinkin jos vaihtoehtona on sekajäte. Synninpäästö siis taloyhtiöille, joilla ei ole vielä kompostia pihalla. Ja tietenkin vesivessassa käyminen kaupungissa on toistaiseksi ainoa kuviteltavissa oleva ratkaisu, vaikka harmillisesti siinä ruokaturvan kannalta elintärkeitä ravinteita huuhtoutuu vesistöihin niitä rehevöittäen ja kemikalisoiden. Niin kutsutun suljetun kierron näkökulmasta on selvää, että virtsan typpi ja ulosteen orgaaninen aines

pitäisi saada paremmin talteen ja maanviljelyksen uusiokäyttöön. Erottelevat käymälät kaupunki-infrastruktuurissa voisivatkin olla yksi tarpeellinen innovaatio. Jää nähtäväksi, saako tämä idea enkelisijoittajat ja startup -henkilöt heille tunnusmerkillisen hekuman valtaan.

Kaupunkiviljely toiminnallisena kokonaisuutena

Tapahtuuko tämä kaikki markkinatalouden logiikan ehdoilla? En usko. Olen tutkinut kaupunkiviljelyä sekä Pohjois-Englannissa että Etelä-Suomessa, ja näyttää siltä, että ajurit ja toiminnan lisäarvo ovat aivan jossain muualla kuin euroissa. On vaikea tarkasti kuvailla sitä tarkoituksellista kokonaisuutta, josta kaupunkiviljelyssä on kyse. Mainitsin alussa trendin ja pohinan, jotka eivät nekään tee oikeutta kaupunkiviljelylle, koska toimintaa ei voida redusoida mihinkään muoteihin tai identiteettipolitikoimintoihin. Monessa kaupunkiviljelykohteessa olen havainnut aitoa, vilpittöntä pyrkimystä mielekkääseen elämäntavan murrokseen, jossa psykologiset, sosiokulttuuriset, ja ekologistaloudelliset – niin aineelliset kuin henkiset – ajurit ja hyödyt sekoittuvat. Kaupunkiviljelyn voidaan ajatella olevan eräänlainen ikkuna tai ovi tiettyyn toiminnalliseen kokonaisuuteen, jossa monilajinen yhteisöllisyys ja huolenpito kehkeytyy.

On kuitenkin selvää, että ruokaturvan toteutumisen näkökulmasta ruoan tuottaminen kaupunkiympäristössä on hyvin vaatimatonta. Sen lisäksi että ruokaturvan kasvattaminen urbaanisti kohtaa monia niitä samoja haasteita kuin muutkin toiminnot nykyaikana – kuten kiire ja sitoutumisen puute – kaupunkiviljelyyn vaaditaan lisäksi erityislaatuista tilaa, erityisiä taitoja ja eriskummallista tahtoa.

Paikallisen ruokaturvan pioneerit Lasse Nordlund ja Maria Dorff Rasinmäeltä¹ ovat havainneet, että vegaaniruokavaliota noudattava henkilö tarvitsee noin viiden aarin verran tilaa ruokkiakseen itsensä ympäri vuoden. Ja tämä ”väittäjä ei ole laskeskelun tulos vaan monen vuoden käytännön kokemus”, Nordlund sanoo. Hän jatkaa: ”Yksin eläessäni vedin ruokaomavaraisuuden niin pitkälle, että normaalisti ruokavaliostani ei löytynyt ostosruokia, kuten voita, öljyä, suolaa, jauhoja ja sokeria tai maitotuotteita.”

¹ Rasinmäellä kehittyvä omavaraisuustoiminta on kiinnostanut maaseutututkijoita jo pitempään juuri mahdollisuutena elävöittää kylien elämää (Rannikko 2022). Myös LeVasseur ym. (2021) pohtivat ruokaomavaraisuuden roolia uuden maaseudun elinvoimaistajana.

Vaikka unohdettaisiin kaupunkilaisten ruokavaliomielitymykset, on viisi aaria eli 500 neliometriä (0,05 ha) per henkilö melko paljon. Ruokaturvan lisäys ei onneksi kuitenkaan tarkoita sitä, että kaupunkilaisten pitäisi ruokkia itsensä täysin; jokainen itsekasvatettu lanttu on jonkinlainen panostus ruokaturvaan. Mutta mikäli haluamme varsinaisesti kontribuoida ruokaturvaan kaupunkiviljelyllä, tulee viljelypinta-aloja kasvattaa merkittävästi – oli tämä sitten vertikaalia tai horisontaalista maan ja muiden pintojen käyttöä.

Jokainen lanttu, jonka saamme nousemaan maasta, ei pelkästään käytä kaupunkitilaa edullisesti ruokaturvan kannalta vaan myös kehittää ja ylläpitää ruoan tuottamiseen tarvittavia taitoja. Taidoilla tässä yhteydessä tarkoitan kasvattamiseen tarvittavien teknisten taitojen lisäksi taitoa organisoitua ja toimia yhdessä: taitoa löytää sopiva tila (sekä ottaa se haltuun ja hoitaa sitä), taitoa selvittää erimielisyydet ja ristiriidat (ja taitoa unohtaa), taitoa myös olla vuorovaikutuksessa ei-inhimillisen maailman kanssa, taitoa ylittää ennakkoluulot, taitoa suomalaisen elämäntavan kokonaisvaltaiseen murrokseen.

Tilaan ja taitoihin kytkeytyy elimellisesti vielä tahto toimia eli löytää kaupunkiviljelystä sellainen merkitys, joka ylittää markkinoilla laskelmoitavat lisäarvot tai muut eksplikoitavat hyötypyrinnöt. Ruoan tuottaminen kaupungissa ei ole välttämättä kovin järkevää, mutta se ei estä mielekkyyden löytämistä siitä. Liiallinen kalkylointi saattaa jopa estää mielekkyyden muodostumisen. Smith ja Jehlička (2013) puhuvat hiljaisesta kestävydestä, jossa markkinoiden ulkopuolisella toiminnalla, kuten puutarhanpidolla, on sosiaalisia ja ympäristöllisiä hyötyjä ilman, että sen harjoittajat suoranaisesti tavoittelisivat niitä. Mikäli uskaltaudumme järjen meille tarjoaman hyödyn tuolle puolen, voi toki myös käydä niin, että kaupunkiviljelystä tai ruokaturvasta ei avaudu riittävää merkitystä, ja näin ollen tahto toimia suuntautuu toisille seuduille.

Vuorovaikutusta erilaisuutta kunnioittaen

Vaikka kaupunkiviljelyllä on äärimmäisen haastavaa – suoraan sanoen mahdotonta – ratkaista kaupunkien, saaticka koko Suomen, ruokahuoltoa, voi se luoda merkittävää merkitystä elämän murroksessa. Tästä merkityksestä voitaisiin puhua esimerkiksi syvenevän tai laajenevan luontoymmärryksen tai vaikkapa ruoan tajun kautta. Ruoka ja sen ympärille muotoutunut järjestelmä on keskeinen maaseutujen ja kaupunkien

suhteita ylläpitävä ja jäsentävä vuorovaikutusjärjestelmä, joka on materiaalisenergeettinen mutta lisäksi myös paljon muuta, kuten kielellisymbolinen rihmasto.

Kestävyysspyrinnöissä on syytä venyä ymmärtämään eri näkökulmien tuottama kokemuksellinen rikkaus. Samastumme sitten kaupunkiin tai maaseutuun, on meidän tunnistettava sekä omat että toistemme vahvuudet ja heikkoudet, jotta voimme elää sopuisasti yhdessä. Kaupunki vai maaseutu -asetelman rikkovan yhteisöllisyyden korostuksen ei kuitenkaan tarvitse merkitä ominaispiirteistä luopumista. Tämä sama ehdotus pätee inhimillisen toiminnan suhteuttamisessa niin kutsuttuun ei-inhimilliseen maailmaan. Jokainen toimija ja kenttä on ainutlaatuinen, mutta myös samaan elonkehän kokonaisuuteen kytkeytyvänä yhteisestä ammentava. Kasveihin samaistuminen ei ole inhimillisestä luopumista.

Haluan tähän loppuun vielä lyhyesti siteerata Johann Peter Hebeliä, jonka runosta saatamme saada inspiiraatiota vaelluksellamme suomalaisen elämäntavan murroskohdassa:

*Olemme kasveja, joiden –
halusimme sitä itsellemme myöntää tai emme –
tulee juuriensa avulla nousta maan päälle,
jotta voimme kukkia eetterissä
ja kantaa hedelmää.*

Kirjoitus perustuu Suomen Tiedetoimittajain liitto ry:n Tieteiden yö -tapahtumassa Helsingin kaupungintalolla 12.1.2023 pidettyyn esitykseen.

Kirjallisuus

- Heikkurinen, P. & T. Ruuska 2021. Kestävän elämän manifesti. Vaasa, Vihreä Elämänsuojelun Liitto.
- LeVasseur, T., T. Ruuska & P. Heikkurinen 2021. Imagining a prosperous periphery for the rural in 2050 and beyond. Teoksessa Handbook of sustainability science in the future: Policies, technologies and education by 2050. Springer, Cham. 1–18.
- Rannikko, P. 2022. Omavaraisuus kylän elävöittäjänä – Omavaraopisto paikallisena mahdollisuutena. Maaseutututkimus 30:2, 66–73. <https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.122935>
- Ruuska, T. (2023). Loiset ja vampyyrit: Kaupungistumisen ekologinen kestämyttömyys. Libero 37:1, 25–29.

Smith, J. & P. Jehlička 2013. Quiet sustainability: Fertile lessons from Europe's productive gardeners. *Journal of Rural Studies* 32, 148–157. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2013.05.002>

Suomalainen, M., J. Hohenthal, J. Pyysiäinen, T. Ruuska, J. Rinkinen & P. Heikkurinen 2023. Food self-provisioning: A review of health and climate implications. *Global Sustainability*, 1–23. <https://doi:10.1017/sus.2023.6>